

De Techniek en Landschapzegels met dienststopdrukken

Dik Bakker

1. De Techniek en Landschapzegels

In Jungfrau-post nr. 14x van xx 2016 beschreef ik mijn avonturen met het zegel met Zumstein nr. 301. Dit zegel is afkomstig uit de Zwitserse serie Techniek en Landschap (T&L), en toont ons de Grimseldam, het eraan gelegen hospitium, en de bergen op de achtergrond. De T&L-serie, stammend uit 1949, is ontworpen door de Zwitserse kunstenaar en graficus Karl Bickel (1886-1982), die nog vele andere zegels heeft gecreëerd, zowel voor zijn vaderland als voor diverse andere landen. Elk van de twaalf waarden waaruit de serie bestaat toont ons een combinatie van Zwitsers landschap en Zwitsers technisch vernuft. De T&L-serie diende als vervanging van de in 1934 verschenen, en eveneens door Bickel ontworpen langlopende serie Zwitserse landschappen. Er was al snel na zijn verschijnen kritiek op deze laatste serie, niet zozeer vanwege het ontwerp, maar wel vanwege het nogal geringe formaat. Bickel kwam zelf in 1942 met het idee voor een groter formaat, en ontwierp ter illustratie zijn 'Grimseldam', voor de waarde van 20 rappen, getoond in afbeelding 1.

Afb. 1. 20 rappen - Grimseldam

Het duurde echter nog tot 1949 voordat een nieuwe langlopende serie gestalte kreeg, waarvoor de 'Grimseldam' inderdaad model stond. Tussendoor, in 1948, verscheen eerst nog een heruitgave van zes waarden

van de vooroorlogse kleinformat-serie. Gedurende elf jaar bepaalden vervolgens de T&L-zegels het gezicht van de post uit Zwitserland, tot ze in 1960 werden opgevolgd door de serie Postgeschiedenis en Monumenten, die het inclusief aanvullingswaarden tot maar liefst 38 verschillende waarden heeft gebracht.

De 12 zegels van de T&L-serie zijn bepaald niet zeldzaam, gebruikt noch ongebruikt. De serie is vermoedelijk compleet aanwezig in het leeuwendeel van de Zwitserlandverzamelingen, inclusief de minder gebruikelijke waarde van 3 rappen. Een uitzondering wordt gevormd door een min of meer schaarse variant: de oorspronkelijke versie van de 20 rappen (het zgn. 'Urtype'). Maar over dat zegel heb ik al het een en ander gezegd in het hierboven vermelde stukje. De T&L-zegels zijn gedrukt op glad papier, zonder de van veel Zwitserse uitgaven bekende gekleurde draadjes aan de gomzijde, zonder watermerk, en met kamtanding $11 \frac{3}{4}$. Ze zijn monochroom, en gedrukt door de PTT te Bern, in vellen van 50 zegels, bestaande uit tien rijen van vijf zegels. Tabel 1 geeft een overzicht van de respectievelijke oplagen in miljoentallen per frankeerwaarde. Het getal tussen haakjes bij de kleur geeft het aantal kleurnuances (*Farbtöne*) aan dat met bijbehorende, licht verschillende cataloguswaarden vermeld wordt in de *Spezialkatalog* van Zumstein. Alle waarden blijven onder de SFrs. 10,-, met uitzondering dan van het Urtype, dat in de recente SBK-catalogus SFrs. 130,- noteert voor gebruikt, en maar liefst SFrs. 5500,- voor postfris.

WAARDE	AFBEELDING	KLEUR	OPLAGE X MILJOEN
3	Hoogspanningsleiding	Zwart (2)	1,5
5	Verkeersbrug Sankt Gallen	Oranje (3)	936
10	Bergbaan Rochers-de-Naye	Groen (4)	2.209
15	Sneeuwspuit	Groenblauw (3)	34
20 (UR)	Stuwmeer Grimsel	Wijnrood	0,9
20	Stuwmeer Grimsel	Wijnrood (5)	1.558
25	Dam Melide	Rood (2)	130
30	Stuwdam Verbois	Olijfkleurig (3)	215
35	Postweg Val d'Anniviers	Bruin (2)	13
40	Rijnhaven Basel	Blauw (4)	308
50	Kabelbaan Säntis	Grijs (3)	58

60	Treinviaduct Filisur	Groen (2)	178
70	Opstelling driehoeksmeting	Violet (3)	22
TOTAAL		37	5.663,4

Tabel 1. Overzicht T&L-serie

Van deze serie zijn meer dan genoeg exemplaren gedrukt – ruim vijf en een half miljard - om elke aardbewoner in 1950 van twee exemplaren te voorzien.

Van veel van deze zegels zijn diverse plaatcorrecties, misdrukken en plaatfouten bekend. Verder zijn er rolzegels verschenen van de meest gebruikte zes waarden: 5, 10, 20, 25, 30 en 40 rappen. Deze worden gekenmerkt door een controlenummer op de achterzijde, bestaande uit een letter (L, M, N, O, P) gevolgd door vier cijfers. Tenslotte bestaan er ongetande proefdrukken. Al deze varianten blijven in het vervolg buiten beschouwing.

2. De Dienstopdrukken

Zoals genoegzaam bekend is een groot aantal internationale organisaties gevestigd in Zwitserland, met name in Genève. De afdeling van de Verenigde Naties aldaar heeft sinds 1969 zijn eigen postzegels, evenals de zusterafdelingen van de V.N. in New York en Wenen. Echter, veel andere organisaties hebben voor hun correspondentie gebruik gemaakt van Zwitserse zegels, en wel voorzien van een eigen opdruk. De verschillende Zwitserse catalogi hebben een aparte sectie voor deze *Dienstmarken*. Zowel de Zumstein- als de SBK-catalogus onderscheiden dertien organisaties, genummerd van D-I t/m D-XIII, de eerste twee nationaal (*Industrielle Kriegs Wirtschaft* en *Bundesverwaltung*), de rest internationaal van oriëntatie. De opdrukken werden aangebracht om administratieve redenen, en ongetwijfeld ook om privégebruik te ontmoedigen. Toch zijn de nodige zegels in particuliere handen terecht gekomen. Tot 1943 uitsluitend om voor eventuele retourzendingen aan de betreffende organisatie gebruikt te worden. Dit verklaart de relatieve schaarsheid en corresponderende hoge catalogusprijzen voor ongebruikte zegels van de jaren voor 1943. Dat er überhaupt ongebruikte zegels in omloop zijn betekent waarschijnlijk dat er

tevens hier en daar exemplaren moeten zijn 'zoekgeraakt'. Voor dat jaar werden deze zegels-met-opdruk wel al aan de filatelieloketten verkocht, maar dan uitsluitend met een 'welwillendheidsafstempeling'. Echt gelopen exemplaren zijn uiteraard te prefereren, met name op een bijbehorend poststuk. Vanaf 1943 konden de verzamelaars ook ongebruikte zegels op het postkantoor verkrijgen; deze hebben dan ook aanzienlijk vriendelijker cataloguswaarden.

Enkele uitzonderingen daargelaten werden voor dit doel uitsluitend de langlopende series van het moment gebruikt. Afbeelding 2 geeft hiervan een globale impressie. Alle getoonde zegels zijn afkomstig van de Volkenbond (organisatie D-III; de *Société des Nations*, SdN). Ze beslaan de periode 1922 – 1944.

Afb. 2. Dienstopdrukken van de Volkenbond (SdN) op Zwitserse zegels

In 1955 stopte het overdrukken, en kregen de op dat moment functionerende organisaties hun eigen zegels. Dit betekent dat onze T&L-serie - immers vanaf 1949 in omloop - de laatste was die op deze wijze is gebruikt.

Zes organisaties hebben de T&L-serie in gebruik gehad, en van een opdruk voorzien; ze zijn te vinden in tabel 2 hieronder. Het getal in de derde kolom van de tabel geeft het aantal complete series dat is afgeleverd, in feite de oplage van het zegel met de laagste oplage. Het aantal complete series

dat te vinden is in verzamelingen zal wel (aanzienlijk) minder zijn dan dit getal. De frankeerwaarde van het minst frequente zegel per organisatie staat in de vierde kolom. In de laatste kolom staat het zegel met de hoogste oplage; waarschijnlijk dus de bij de betreffende organisatie meest gebruikte frankeerwaarde.

CODE	ORGANISATIE	COMPL. SERIES	MIN. OPLAGE	MAX. OPLAGE
D-II	Bundesverwaltung (Officiel)	103.000	15rp	40rp
D-IV	Bureau International du Travail (BIT)	83.000	35rp	50rp
D-V	Bureau International d'Education (BIE)	22.700	30rp	10rp
D-VI	Organisation Mondiale de la Santé (OMS)	49.000	25rp	40rp
D-VII	Nations Unies (ONU)	61.000	35rp	40rp
D-VIII	Organisation Internationale pour les Réfugiés (OIR)	24.000	5rp, 10rp	40rp

Tabel 2. Organisaties met opdrukken op de T&L-serie

De eerste vijf organisaties genoemd in kolom twee hebben de complete serie in gebruik gehad, steeds met uitzondering van de laagste waarde, de 3 rappen. Bij de zesde organisatie, de Internationale Organisatie voor Vluchtelingen (OIR), zijn slechts vijf waarden gebruikt: de 5rp, 10rp, 20rp, 25rp en 40rp. Ik ga ervan uit dat de oplagen van de zegels met opdruk zijn besloten in de oplagen per zegel die genoemd worden in tabel 1 hierboven, en dat ze niet speciaal zijn bijgedrukt. Maar ze zijn hoe dan ook marginaal in vergelijking met de totale daar vermelde aantallen.

Elk van deze zes organisaties had zijn eigen, zeer herkenbare opdruk. In afbeelding 3 hieronder vindt men deze op het zegel van 5rp. Gezien de lichte kleur van dit zegel komen de zwarte opdrukken hierop het best tot hun recht.

Afb. 3. Dienstopdrukken op de T&L-serie

De zegels van 20rp met deze opdrukken zijn alle van het type 2; voor zover bekend is voor deze uitgiften nimmer het Urtype gebruikt.

3. Opdrukfouten op de T&L-zegels

Opdrukken op postzegels zijn incidentele toevoegingen, die geen onderdeel zijn van het eigenlijke ontwerp. Er wordt in het algemeen aanzienlijk minder zorg besteed aan de vormgeving ervan. Ook het productieproces, waarbij bestaande vellen moeten worden overgedrukt, verloopt op nogal andere wijze. Opdrukken worden regelmatig onder tijdsdruk aangebracht, en door een andere instantie dan degene die de oorspronkelijke zegels produceerde. Het aantal fouten is dan ook legio. Regelmatig voorkomende, en begrijpelijke afwijkingen zijn onvolledige, sterk verschoven of kopstaande opdrukken. En er kunnen verschillen zijn tussen de opgedrukte tekst of afbeelding op de verschillende posities in het vel. In dat laatste geval is het aardig om paren zegels te verzamelen (*se-tenant*), waarvan een met en een zonder de afwijking in de opdruk. Ook komen soms paren voor van een zegel met en een zegel zonder de opdruk.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat bij veel van de dienstopdrukken op de T&L-zegels fouten en afwijkingen zijn vastgesteld. De Zumstein *Spezialkatalog* (2000) vermeldt opdrukfouten bij alle zes de relevante organisaties. Veelal zijn het dezelfde fouten op alle frankeerwaarden, en op

dezelfde velposities, aangezien in steeds dezelfde clichés werden gebruikt. We zullen hier meer in detail kijken naar de opdrukfouten op de zegels van het Geneefse bureau van de Verenigde Naties (D-VII, Nations Unies). Maar alvorens dat te doen gaan we eerst na op welke wijze de opdrukken werden aangebracht.

Boven vermeldden we reeds dat de oorspronkelijke zegels zijn gedrukt in vellen van 50 stuks, en wel in tien rijen van vijf zegels. Voor de opdrukken werd een cliché gemaakt ter grootte van de helft van het vel, een matrix van vijf bij vijf met in principe 25 identieke opdrukteksten. De opdrukken werden in twee stappen op een vel afgebeeld, eerst op de eerste vijf rijen en vervolgens op de tweede vijf rijen. Dit betekent dat er een correspondentie bestond tussen de afdruk op zegel 1 van rij 1 en zegel 1 van rij 6, ofwel positie 1 en positie 26; tussen zegel 2 van rij 1 en zegel 2 van rij 6, ofwel positie 2 en 27, enzovoort, tot en met de posities 25 en 50. Elk element van de 5x5 matrix is dus tweemaal op een compleet vel afgedrukt, en dat geldt dus ook voor een mogelijke afwijking in een van die 25 elementen.

Er zijn zes verschillende fouten gevonden in de opdruk van de VN. De complete tekst ziet er als volgt uit:

NATIONS UNIES

OFFICE EUROPÉEN

Hierin zijn de volgende fouten aangetroffen.

- 1) E fout: geen streepje in de eerste E van 'EUROPÉEN' (positie 3 en 28)

Afb. 4. E van 'EUROPÉEN'

2) O fout: ingedeukete O van 'NATIONS' (positie 6 en 31)

Afb. 5. O van 'NATIONS'

3) A fout: incompleet streepje in de A van 'NATIONS' (positie 10 en 35)

Het rechter zegel in afbeelding 6 heeft de fout.

Afb. 6. A van 'NATIONS'

4) U fout: gat in de U van 'EUROPÉEN' (positie 11 en 36)

Het zegel in afbeelding 7 moet van positie 11 zijn geweest. Immers, de totaalstelling in de linker marge begint op de onderste rij, waar bij deze frankeerwaarde de randwaarde 0,25 zal hebben gestaan. Randwaarde 2,- staat in dit geval dan dus bij de achtste rij van onderen, d.w.z. de derde van boven, naast de zegels op de posities 11-15.

Afb. 7. U van 'EUROPÉEN'

5) F fout: geen streepje in de tweede F van 'OFFICE' (positie 22 en 47)

Het zegel in voorbeeld 8 moet positie 47 zijn geweest gezien de velrand aan de onderzijde.

Afb. 8. tweede F van 'OFFICE'

6) N fout: Gebroken N van 'EUROPÉEN' (positie 24 en 49)

Het linker zegel in afbeelding 8 heeft de fout.

Afb. 8. N van 'EUROPÉEN'

Het schema hieronder laat zien waar de fouten zich in het vel van 50 stuks bevinden. Duidelijk wordt hieruit dat er per vel twee verticale paren zijn met zowel een O-fout als een U-fout. Deze worden niet apart in de catalogus vermeldt; ik heb ze nooit gezien. Verder zijn blokjes van vier zegels mogelijk, een met linksboven een F-fout (pos. 22) en rechtsonder een E-fout (pos. 28), en een met rechtsboven een N-fout (pos. 24) en linksonder een E-fout (pos. 28). Tenslotte is er de combinatie van deze twee: een blokje van zes zegels met maar liefst drie fouten: F, E en N. Ook deze zijn niet gecatalogiseerd.

	1	2	3	4	5
1			E / EUROPÉEN		
2	O / NATIONS				A / NATIONS
3	U / EUROPÉEN				
4					
5		F / OFFICE		N / EUROPÉEN	
6			E / EUROPÉEN		
7	O / NATIONS				A / NATIONS
8	U / EUROPÉEN				
9					
10		F / OFFICE		N / EUROPÉEN	

Tabel 3. Velposities van de zes opdrukfouten

Er zijn nogal substantiële verschillen in de oplagen van de 11 T&L-zegels met de VN-opdruk, zoals moge blijken uit tabel 4 hieronder. Er zijn in totaal 5.480 vellen gedrukt van de 40 rappen, en dat geeft ons bij twee voorkomens per vel dus 10.960 exemplaren van elk van de zes fouten op dit zegel. Aan de andere kant zijn er van het zegel van 35 rappen in totaal slechts 1220 vellen gedrukt, en dat betekent niet meer dan 2440 exemplaren voor elk van de zes fouten op deze frankeerwaarde. Dat laatste is dus tevens het maximum aantal complete series voor elk van de fouten. Maar dat is wel een bovengrens, en de werkelijk overgebleven aantallen zullen ongetwijfeld lager liggen. Maar wellicht zijn de fouten in een vroeg stadium ontdekt, en hebben verzamelaars er meer weten te behouden dan het gebruikelijke aantal 'overlevende' zegels, dat naar een regelmatig gehanteerde schatting rond de 3 - 5% van de oorspronkelijke oplage ligt. In dat laatste geval zou sprake zijn van niet meer dan 75 – 150 complete series, waarmee we dus met een grote zeldzaamheid te maken zouden hebben.

WAARDE	OPLAGE	AANTAL VELLEN VAN 50	ZEGELS PER TYPE FOUT (E/O/A/U/F/N)
40	274.000	5.480	10.960
10	223.000	4.460	8.920
5	205.000	4.100	8.200
20	123.000	2.460	4.920

15	100.000	2.000	4.000
70	95.000	1.900	3.800
25	87.000	1.740	3.480
50	83.000	1.660	3.320
30	80.000	1.600	3.200
60	77.000	1.540	3.080
35	61.000	1.220	2.440
TOTAAL	1.408.000	28.160	56.320

Tabel 4. Oplagen van de zegels met opdruk 'NATIONS UNIES'

Het is in dit licht opmerkelijk dat de *Spezialkatalog* van Zumstein, waaraan de bovengehanteerde oplagecijfers zijn ontleend, verschillende toeslagen vermeldt bovenop de basiscataloguswaarden voor zegels met de verschillende *typen* fouten, ongeacht het zegel waarop ze zich bevinden, en niet voor de verschillende *zegelwaarden* met een van de fouten. Aannemende dat de vellen gelijkmatig werden opgebruikt, dan zouden er immers nog ongeveer evenveel zegels van de zes typen fouten moeten bestaan, terwijl juist tussen de verschillende frankeerwaarden een (maximaal) verschil in vindbaarheid zou moeten bestaan van een factor rond de 4,5, het verschil tussen de 40 en de 35 rappen. Toch noteren alle zegels met de E-fout een aanzienlijk hogere toeslag dan die met de O- en de A-fout, en deze laatste weer iets meer dan die met de U-, F- en N-fout. Als de catalogusprijzen een betrouwbare indicatie zijn van gezochtheid, en het niet het geval is dat sommige van deze fouten populairder zijn bij verzamelaars dan andere, dan moet er een verklaring zijn voor het feit dat zich van de E-fout kennelijk nogal wat minder exemplaren in het verzamelaarsdomein bevinden dan van de overige fouten. Wellicht zijn sommige fouten vroeger ontdekt dan andere.

Maar hoe het ook zij: zelfs al is een veel groter aantal van al deze zegels bewaard gebleven dan de enkele procenten die in het algemeen worden aangenomen, dan hebben we nog steeds te maken met relatief schaarse series, die zelden op veilingen worden aangeboden. De zegels die worden aangeboden zijn in het algemeen in ongebruikte staat, of postfris afgestempeld, wat duidt op postkantooraankopen door verzamelaars. In echt gelopen conditie zijn deze zegels behoorlijk lastig te vinden, met name op het originele poststuk.

Noot: de afgebeelde zegels zijn alle afkomstig uit de collectie van de auteur.